

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2024.01.01.11>

dr Dobrochna MINICH

<https://orcid.org/0000-0002-9987-7835>

Uczelnia Łazarskiego w Warszawie

e-mail: d.minich@lazarski.pl

Kryzys konstytucyjny a tranżycja społeczna

Streszczenie

Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu jest zagadnienie kryzysu konstytucyjnego. Towarzyszy on przemianom i tranżycji społecznej. Zjawiska te są analizowane z punktu widzenia przeobrażeń prawa i systemu ustrojowego. Przedstawione etapy rozwojowe prawa autorstwa P. Nona i P. Selznicka (prawo represyjne, autonomiczne, responsywne) stanowią podstawę dla omówienia przeobrażeń 1989 roku i późniejszych zmian politycznych w Rzeczypospolitej Polskiej. Od czasów nowożytnych to akty konstytucyjne wyznaczają całość porządku społecznego oraz prawnego państwa. Kodyfikują one wszelkie zmiany o charakterze zarówno ewolucyjnym, jak i rewolucyjnym. Omawiając problem kryzysu konstytucyjnego, odwołano się do koncepcji J.M. Balkina i S. Levinsona. Na przykładzie sytuacji społeczno-politycznej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej omówiono zjawisko kryzysu konstytucyjnego i etap go poprzedzający, określane jako „zgnilizna konstytucyjna”. Amerykańska egzemplifikacja stanowi punkt wyjścia do analizy dokonywanej się tranżycji w Rzeczypospolitej Polskiej.

Słowa kluczowe: konstytucjonalizm, kryzys konstytucjonalizmu, kryzys konstytucyjny, państwo prawa, zasada podziału władzy, tranżycja społeczna.

Wstęp

Zagadnienie kryzysu konstytucyjnego, w tym konstytucjonalizmu, to problematyka, która bardzo często jest poruszana na gruncie literatury oraz publicystyki prawniczej, politologicznej i socjologicznej¹. Jest ona podejmowana nie

¹ Zob. zbiór studiów: K. Gadowska (red.), *Socjologiczna agora. Wykłady mistrzowskie*, Kraków 2021, *passim*; J. Arcimowicz, K. Gadowska (red.), *Sfera publiczna w Polsce i jej współczesne konteksty*, Warszawa 2020, *passim*; W. Mojski, *Kryzys konstytucyjny. Zagadnienia teorii konstytucji*, Lublin 2023, *passim*.

tylko w Rzeczypospolitej Polskiej, zwłaszcza po tzw. „zwrocie” prawicowym, ale również na arenie politycznej współczesnego świata. Pojawienie się tych zjawisk jest związane z nastaniem tzw. „trzeciej fali odpływu demokracji”. Najpełniej wyrażają to słowa Samuela P. Huntingtona: „Fale demokracji to sekwencja procesów przechodzenia od ustroju niedemokratycznego do demokratycznego, które zachodzą w danym okresie czasu, a których liczba znacząco przewyższa liczbę procesów zachodzących tym samym czasie w kierunku odwrotnym. W krajach, które nie stają się w pełni demokratyczne, fala pociąga za sobą zwykle liberalizację i demokryzację częściową. W czasach nowożytnych miały miejsce trzy fale demokracji. Każda z nich objęła relatywnie małą liczbę krajów, a w czasie ich trwania obserwowaliśmy także procesy przechodzenia w kierunku systemów niedemokratycznych”. Po każdej z nich następowały „fale odpływu, kiedy to niektóre z krajów wcześniej zdemokratyzowanych wróciły do rządów niedemokratycznych”².

Przez ostatnie lata zdecydowanie obserwujemy proces odpływu, do którego charakterystyki może posłużyć metafora autorstwa Ágnes Heller – wahadło historii zwróciło się w stronę przeciwną. Á. Heller wyraża wątpliwość, czy interpretacja „historii wahadłowej” jest prawdziwa, ponieważ proces ten nie ma charakteru deterministycznego. Nie sposób przewidzieć, jakie czynniki go warunkują, i kiedy, oraz w jakich okolicznościach, zmieni kierunek. Nie można sformułować jednoznacznej generalizacji historycznej (historia nie jest procesem jednokierunkowym, a zmiany systemów politycznych mają charakter arbitralny), to jednak opisując „nowoczesny, przygodny świat”, można go obrazować poprzez odwołanie do jego swoiście rozumianej logiki. Stanowi ją według Á. Heller: logika technologii – nauka, logika funkcjonalnego podziału pracy – rynek oraz logika instytucji władzy politycznej – konstytucja³.

U podstaw kryzysu tej trzeciej (logika instytucji władzy politycznej – konstytucja) leży „ucieczka” od demokracji. Hellerowskie „wahadło historii” zmieniło kierunek w stronę przeciwną od demokracji. Wiele krajów, w tym Polska, zmierza w kierunku autokratycznych, a nawet totalitarnych rozwiązań ustrojowych i sposobu sprawowania władzy⁴. Do ewaluacji tego zjawiska zostanie wykorzystana analiza ontycznego charakteru społeczeństwa i jego tranzycji. Zagadnienia te są bowiem interpretowane właśnie z punktu widzenia przeobrażeń prawa i systemu ustrojowego.

² S.P. Huntington, *Przyphływy i odpływy demokracji*, „Res Publica Nowa” 1993, nr 5(56), s. 72; szerzej na ten temat zob. idem, *Trzecia fala demokracji*, Warszawa 1995, *passim*.

³ Á. Heller, *A Theory of Modernity*, Cambridge 1999, s. 66. Więcej na ten temat zob. W. Bulira, *Nowoczesność a polityka w ujęciu Agnes Heller*, Warszawa 2009, s. 95–197, 201–266.

⁴ Por. M. Pichlak, *Sytuacja autorytarna i rządy prawa. Socjologiczno-prawne wyjaśnienia kryzysu konstytucyjnego*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2021, nr 1, s. 173–183.

1. Ontyczna charakterystyka bytu społecznego

System społeczny to byt wielopoziomowy, zmienny i złożony. Składają się na niego ludzie, państwo, władza polityczna, prawo, gospodarka i wytwory ludzkiej świadomości. Elementy te można ująć jako trójwarstwowy układ, który tworzą warstwa ludzka (społeczna), podłoże materialne oraz kultura⁵. Podlegają one nieustannym przeobrażeniom, ale są właściwe dla każdego systemu społecznego. Niemożliwe jest istnienie systemu społecznego bez jakiegokolwiek z tych warstw. Podłoże materialne stanowi zabezpieczenie energetyczne dla warstwy ludzkiej oraz kultury. To część środowiska przyrodniczego, którą człowiek sobie przywłaszczył i przystosował do własnych potrzeb. Kultura jest zabezpieczeniem informacyjnym warstwy ludzkiej. Jest wyposażona w zdolność artykułowania świata i programowania zachowań członków społeczeństwa. Jako wytwór intencjonalnych aktów ludzkiej świadomości kultura nie bytuje samoistnie. W swym istnieniu wspiera się na fizycznych przedmiotach, przeżyciach twórców oraz konkretyzujących przeżyciach ich odbiorców. Na warstwę społeczną składają się nie tylko jednostki ludzkie. Jej elementami są ponadto wszelkie grupy oraz stosunki społeczne. Ludzie stanowią jednak centralny element tej warstwy.

Według Józefa Lipca relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi warstwami wiążą je w wielorodną i wielojakościową całość – byt wyższego rzędu. W relacji tej szczególną rolę przypisuje osobom ludzkim, które nie tylko współbytują na podłożu materialnym oraz w „świecie kultury”, ale przede wszystkim czynnie je przekształcają i tworzą⁶. Ludzkie sprawstwo przejawia się w działalności i decyzjach, które dokonują się w kontekście zastanych struktur i instytucji. Innymi słowy, to ludzie tworzą społeczeństwo jak i prawo. Nie dokonują tego dowolnie, ale w określonych warunkach strukturalnych – ramach, które są wyznaczone m.in. „odziedziczonym” prawem⁷. To prawo, a w szczególności instytucje określają granice ludzkiej działalności. Zmiana społeczna to przede wszystkim zmiana środków kontroli społecznej – m.in. systemu prawnego⁸. Począwszy od epoki Oświecenia stworzono teoretyczne podstawy

tworów społecznych powstałych jako rezultat szczególnego europejskiego procesu rozwojowego, a mianowicie systemów społecznych, w których udało się okiełznać władzę za pomocą pewnych regulacji instytucjonalnych budujących ustrój wolności⁹.

⁵ J. Lipiec, *Podstawy ontologii społeczeństwa*, Warszawa 1972, s. 67 i n.; idem, *My – ludzie. Studia z filozofii społecznej*, Kraków 2022, s. 132–135. Zob. również A.W. Nowak, *Wyobraźnia ontologiczna. Filozoficzna (re)konstrukcja fronetycznych nauk społecznych*, Poznań 2016, s. 211 i nn., 336–342.

⁶ Ibidem, s. 74–90.

⁷ Zob. P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 1998, s. 45 i nn.

⁸ Idem, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 19–37.

⁹ H. Albert, *Europa i okiełznanie władzy. Szczególna droga Europy do społeczeństwa otwartego*, Kraków 1998, s. 65.

Państwo stanowi podstawową instytucję, na której opiera się organizacja społeczna. To ono stwarza warunki dla istnienia i funkcjonowania suwerennego narodu. Poprzez prawo steruje życiem społecznym i wyznacza dopuszczalne formy relacji i współdziałania między ludźmi¹⁰. W tym celu państwo tworzy szereg form organizacyjnych oraz instytucji niższego rzędu. Bez dobrze zorganizowanych i działających instytucji państwo nie może należycie funkcjonować. Zmiany społeczne powinny iść zawsze wspólnie z tymi o charakterze instytucjonalnym.

Według Maxa Webera u podstaw legalnego panowania leży prawo, które jest podstawą wszelkiego działania indywidualnego i kolektywnego. Zakres działalności instytucji określają przyznane im kompetencje. Zasada hierarchii wyznacza porządek organów kontrolujących i nadzorujących dla każdej instytucji. Weber miał świadomość, że legalne panowanie może przybrać różne formy. Dla niego najbardziej pożądaną było panowanie za pośrednictwem biurokratycznego aparatu administracji¹¹. Dobra biurokracja opiera się więc na kategoriach racjonalnego panowania. Koncepcja zaproponowana przez M. Webera powinna stanowić podstawę dla wszelkich zmian społecznych sterowanych przez państwo. Racjonalność oparta jest na optymalnej wiedzy odnoszącej się do zjawisk, które mają być przedmiotem zmiany i najbardziej pożądanymi wartościami służącymi tym zmianom. Tak rozumiana racjonalność jest pewną idealizacją, ponieważ nie jesteśmy w stanie osiągnąć pełnej wiedzy ani określić jednoznacznej hierarchii wartości. Każda próba dekretoowania zmian i tranzycji społecznej poprzez prawo jest właśnie pewnym typem racjonalizacji. Rację ma Hans Albert, zwracając uwagę, że problem porządku społecznego jest problemem metodologii politycznej. Z jednej strony to instytucjonalizacja metod rozwiązywania problemów społecznych, z drugiej – znalezienie adekwatnego ustroju w którym te metody mogą być stosowane¹².

2. Rola prawa w procesie zmiany społecznej

Prawo nie pozostaje bierne wobec zmian społecznych. Często bywa ich motorem względnie hamulcem. Philippe Nonet i Philip Selznick na tej podstawie wyróżnili trzy etapy rozwojowe prawa:

- typ prawa represyjnego – prawo legitymizuje porządek polityczny i jest podporządkowane polityce; przymus jest ekstensywny i słabo ograniczony; reguły prawne są surowe i szczegółowe oraz słabo wiążą rządzących; uzasadnienie decyzji prawnych jest oparte na racjach politycznych;

¹⁰ W taki sposób doszło do postulowania przez Leona Petrażyckiego tzw. naukowej polityki prawa. Zob. A. Bosiacki, *Wstęp*, [w:] L. Petrażycki, *Polityka prawa cywilnego i ekonomia polityczna*, Warszawa 2017, s. 10–12.

¹¹ Zob. M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002, s. 161–168.

¹² H. Albert, op. cit., s. 61.

- typ prawa autonomicznego – celem prawa jest legitymizacja władzy; prawo jest autonomiczne względem polityki; przymus jest kontrolowany i ograniczony prawem; reguły prawne są generalne i w równym stopniu wiążą rządzących i rządzonych; uzasadnienie decyzji prawnych preferuje formalną zgodność z prawem; istnieje test legalności aktów tworzenia i stosowania prawa;
- typ prawa responsywnego – celem prawa jest adaptacyjne i zróżnicowane oddziaływanie na rzeczywistość społeczną; przymus jest zastąpiony samoo-graniczającymi się zobowiązaniami; moralność ma charakter obywatelski i zakłada kooperację w społeczeństwie; reguły prawne są otwarte (mają charakter klauzul generalnych i podporządkowane są zasadom prawa); uzasadnienie decyzji prawnych ma charakter celowościowy¹³.

Wyróżnione typy stanowią pewną idealizację zagadnienia, ale doskonale oddają obraz zmian społecznych i powiązanych z nimi koncepcji prawa. System prawny realnego socjalizmu aż do momentu nastania pokojowej rewolucji 1989 roku miał charakter represyjny. Zmiany konstytucyjne w latach 1989–1992, a w szczególności wprowadzenie do Konstytucji PRL z 1952 r.¹⁴ zasady demokratycznego państwa prawnego zapoczątkowały przekształcenia ustrojowe. Dopiero jednak Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. zwana Małą Konstytucją¹⁵ stanowiła wyraz zdecydowanego odcięcia od Konstytucji PRL z 1952 r. i jej postanowień (zasada jedności władzy, centralizmu demokratycznego i kierowniczej roli partii). W tym momencie rozpoczął się proces autonomizacji prawa, a szczególną rolę należy przypisać w tej materii Trybunałowi Konstytucyjnemu, który w orzecznictwie przedstawił szereg zasad charakteryzujących państwo prawa, podział władzy i sprawiedliwość społeczną. Uchwalenie nowej Konstytucji w 1997 r.¹⁶ z jednej strony stanowiło podsumowanie etapu przemian 1989 r., a z drugiej – zadekretowanie osiągnięć Trybunału Konstytucyjnego. Akt ten nie tylko określił ustrojowy charakter państwa polskiego, ale przede wszystkim prawa i wolności obywateli. Konstytucja stała się atrybutem państwa prawa, demokracji i sprawiedliwości społecznej. Zawarto w niej instytucje, które miały zapewnić jednostkom wolność, ład i bezpieczeństwo prawne. Według Wojciecha Lamentowicza akt konstytucyjny jest potrójną granicą:

- granicą władzy publicznej wobec praw i wolności obywateli, w tym także tych, których podstawą jest własność prywatna;

¹³ P. Nonet, P. Selznick, *Law and Society in Transition*, New York 1978, s. 29–113; zob. E. Kustra, *Polityczne problemy tworzenia prawa*, Toruń 1994, s. 33–47.

¹⁴ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. 1952 nr 33, poz. 232).

¹⁵ Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. 1992 nr 84, poz. 426).

¹⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483).

- ograniczeniem dowolności zachowań elit władzy i elit własności na wielu polach aktywności ludzi;
- granicą wolności używania własności prywatnej, zwłaszcza w formach eksploatacyjnych i arbitralnych oraz ograniczających prawa obywateli¹⁷.

Zawarte w Konstytucji RP zasady ustrojowe oraz wartości sprawiły, że stała się ona najwyższym i najważniejszym aktem systemu prawnego. Jednocześnie określa stopień równowagi pomiędzy aparatem państwowym, jego elitami a społeczeństwem. Bardzo szybko nastąpiło zjawisko określane jako konstytucjonalizacja prawa¹⁸. Zasady i aksjologia konstytucji były powielane w nowelizacjach wielu aktów normatywnych. Zawarte w konstytucji „aksjomaty” swoją mocą normatywną zaczęły oddziaływać na pozostałe elementy porządku prawnego oraz na naukę prawa¹⁹. Nie oznaczało to jednak wkroczenia w kolejny etap. Daleko nam wówczas jeszcze było do społeczeństwa obywatelskiego, a tym samym trudno mówić, że na dobre weszliśmy na drogę budowy prawa responsywnego.

Wraz z biegiem czasu proces zmian postępuje, ale należy pamiętać, że nie potrafimy jednoznacznie przewidzieć finału przeobrażeń. Na podstawie retrospekcji zdarzeń możemy jedynie odtworzyć pewien teleologiczny porządek tych zmian²⁰. Ponadto tranzycja jest zależna od bytu społecznego i zachodzących w nich relacji.

3. Prawo – modele tranzycji

W celu wskazania zależności i wyjaśnienia relacji zachodzącymi pomiędzy przemianami społecznymi a zmianami systemu prawnego (w tym kryzysu konstytucyjnego) należy posłużyć się funkcjonującymi w polskiej literaturze modelami. Stanowią one dwa wzorce wyjaśnienia tych współzależności.

Autorem pierwszego z nich jest Krzysztof Pałeczki. W opracowaniu *Zmiany w aksjologicznych podstawach prawa jako wskaźnik jego tranzycji* zwrócił uwagę, że w wyniku konstytucjonalizacji doszło do sformułowania nowej podstawy aksjologicznej systemu prawnego. „Koherencja takiej nowej podstawy wymaga całkowitej zmiany dotychczasowego porządku funkcjonalnego, w którym dotychczasowe »antywartości« stają się wartościami podstawowymi”²¹. Rozpo-

¹⁷ W. Lamentowicz, *Status prawny i dynamika porządku prawnego*, Łódź 2017, s. 148.

¹⁸ Zob. R. Guastini, *Lezioni di teoria del diritto e dello stato*, Torino 2006, s. 239–249; M. Atienza, *Constitutionalism, Globalization And Law*, Warszawa 2009, s. 1–4.

¹⁹ Zob. J. Podkowik, *Wolność umów i jej ograniczanie w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015, *passim*; A. Sobczyk, *Prawo pracy w świetle konstytucji RP* (t. 1: *Teoria publicznego i prywatnego indywidualnego prawa pracy*; t. 2: *Wybrane problemy i instytucje prawa pracy a konstytucyjne prawa i wolności człowieka*), Warszawa 2013, *passim*; K. Szczucki, *Wykładnia prokonstytucyjna prawa karnego*, Warszawa 2015, *passim*.

²⁰ Zob. Á. Heller, *op. cit.*, s. 66.

²¹ K. Pałeczki, *Zmiany w aksjologicznych podstawach prawa jako wskaźnik jego tranzycji*, [w:] K. Pałeczki (red.), *Dynamika wartości w prawie*, Kraków 1997, s. 26.

czął się proces zmiany hierarchii wartości funkcjonujących zarówno w społeczeństwie, jak i w prawie. Jest to proces, który określił mianem rewolucji ponieważ zachodzące zmiany w gwałtowny sposób wpływały na całokształt życia społecznego. Tradycja nie dała się jednak całkowicie przekreślić – niektóre „socjalistyczne” wartości utrzymały się, czyniąc nowy system niespójnym²².

Autorem drugiego modelu tranzycji był Wiesław Lang. Założenia swego podejścia zawarł w studium *Aksjologia polskiego systemu prawa w okresie transformacji systemowej*. W przeciwieństwie do K. Pateckiego nie określił przemian aksjologicznych jako rewolucyjnych. Można przyjąć, że były to raczej zmiany o charakterze ewolucyjno-reformatorskim. Polegały na:

- usunięciu sprzeczności pomiędzy podstawowymi zasadami systemu politycznego;
- zlikwidowaniu podwójnej aksjologii systemu prawa;
- zmianie hierarchii wartości konstytucyjnych i dóbr chronionych prawnie (nadrzędność jednostki ludzkiej i jej wolności względem społeczeństwa, państwa i ustroju politycznego; priorytet własności prywatnej i nabytych praw majątkowych w stosunku do innych form własności i interesu społecznego);
- wzbogaceniu wartości tworzących podstawy aksjologiczne systemu prawa o życie człowieka, godność ludzką, autonomię jednostki, swobodę działalności gospodarczej i prawa nabyte²³.

Te dwa modele tranzycji wydają się być sobie przeciwstawne. Należy jednak pamiętać, że kategorie konstytucjonalizacji, rewolucji i ewolucji są ze sobą silnie związane. Słusznie zauważyła Hannah Arendt – w warunkach nowożytnych akt założenia i ustanowienia nowego ładu politycznego jest równoznaczny z uchwaleniem konstytucji²⁴. Według niej zarówno rewolucja, jak i konstytucja ugruntowująca wolność „rozumiane są jako dwa aspekty tej samej sprawy, w której »pragnienie publicznej wolności« bądź »dążenie do szczęścia publicznego« spotkają się z aprobatą przyszłych pokoleń”²⁵. Podobne podejście do problemu zaprezentował Bruce Ackerman.

Te dwa pojęcia rewolucja i konstytucja oznaczają nie dwa odrębne procesy, lecz raczej dwa oblicza liberalnych przemian politycznych. Jeśli rewolucjoniści [...] od krytyki negatywnej, wymierzonej »przeciw«, do pozytywnego opowiedzenia się »za«, wyłaniający się projekt konstytucji będzie mógł posłużyć jako czynnik kształtujący ewolucję życia politycznego następnymi pokoleniami²⁶.

Tym samym można stwierdzić, że akt konstytucyjny jest narzędziem tranzycji rewolucyjnej i ewolucyjnej.

²² Ibidem, s. 27–28.

²³ W. Lang, *Aksjologia polskiego systemu prawa w okresie transformacji systemowej*, [w:] L. Leszczyński (red.), *Zmiany społeczne a zmiany w prawie*, Lublin 1999, s. 52–53.

²⁴ H. Arendt, *O rewolucji*, Kraków 1991, s. 126.

²⁵ Ibidem, s. 127.

²⁶ B. Ackerman, *Przyszłość rewolucji liberalnej*, Warszawa 1996, s. 73.

4. Zasada konstytucjonalizmu i uwarunkowania jej kryzysu

Fundamenty pod współczesne rozumienie zasady konstytucjonalizmu, jak już wspomniano wyżej, sięgają okresu Oświecenia w Europie (zwłaszcza we Francji) i w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej²⁷. Ustanowione wtedy zasady konstytucjonalizmu stały się symbolem nowoczesnego społeczeństwa. W konstytucyjnym państwie prawa konstytucja określa zasady jego funkcjonowania. Jako najważniejszy i nadrzędny akt w systemie źródeł prawa odgrywa kluczową rolę w systemie politycznym państwa²⁸. Konstytucja określa ramy działania władzy publicznej i sferę jej funkcjonowania²⁹. Jednocześnie ustanawia wartości i cele, które jednoczą wspólnotę polityczną. Te wartości i cele tworzą specyficzny konstytucyjny kontekst rozstrzyganych kwestii określanej w terminologii prawniczej jako *acquis constitutionnel*³⁰. Ustawa zasadnicza jest gwarantem stabilności systemu władzy wraz z jego podmiotami. Co ważne, konstytucja legitymizuje reżim polityczny, co wyraża się w dwóch wymiarach: jest warunkiem wstępnym członkostwa w społeczności międzynarodowej i uznania państwa przez inne państwa jak i zarazem społeczna legitymizacja konstytucji zapewnia promowanie szacunku oraz porządku prawnego i społecznego³¹.

Współcześnie zasada konstytucjonalizmu pojmowana jest jako system założeń i wartości oraz stanowi swoistą konstrukcję prawną. Opiera się ona, jak zaznaczono powyżej, na priorytetowej roli aktu konstytucyjnego. Manuel Atienza słusznie zauważył, że

skonstytucjonalizowany system prawny [...] charakteryzuje posiadanie konstytucji, która ustala rozliczne prawa i która jest zdolna do warunkowania legislacji, precedensów, działania graczy politycznych czy relacji społecznych³².

Konstytucja ponadto zawiera i charakteryzuje prawa człowieka i obywatela, które są prawami podstawowymi. Co ważne, określa relacje pomiędzy elementami systemu politycznego państwa w oparciu o zasadę podziału władzy (rozumianej jako zasada *check and balance*)³³. Neokonstytucjonalizm, czy tzw. nowy

²⁷ O prokonstytucyjnych rozwiązaniach zob. A. Bryk, *Konstytucjonalizm. Od starożytnego Izraela do liberalnego konstytucjonalizmu amerykańskiego*, Kraków 2013, *passim*; H. Dippel, *Modern Constitutionalism: An Introduction to a History in the Need of Writing*, „Legal History Review” 2005, vol. 73, s. 153–170.

²⁸ L.A. Alexander (red.), *Constitutionalism: Philosophical Foundations*, Cambridge 2001, s. 1; B.H. Bix, *A Dictionary of Legal Theory*, Oxford 2004, s. 40–41.

²⁹ A. Heywood, *Politics*, London 2013, s. 338.

³⁰ *Ibidem*, s. 339.

³¹ *Ibidem*, s. 340.

³² M. Atienza, *Constitutionalism, Globalization...*, s. 1.

³³ P. Blokker, *The Imaginary Constitution of Constitutions*, „Social Imaginaries” 2017, nr 3(1), s. 170–171; R. Glajcar, *Zasada podziału władzy a koncepcja veto players*, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 3(158), s. 45–76; J. Waldron, *Separation of Powers in Thought and Practice*, „Boston College Law Review” 2013, vol. 54, s. 433–468; D. Minich, *Veto players jako koncepcja rywalizacji o władzę pomiędzy organami władzy państwowej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2018, 7–8, s. 43–53.

konstytucjonalizm, stanowi kolejny etap rozumienia zasady konstytucjonalizmu³⁴. Charakteryzuje się przede wszystkim następującymi cechami:

- najwyższą mocą obowiązywania konstytucji, która wyraża prawa podstawowe;
- konstytucyjną nieelastycznością;
- gwarancją sądowej konstytucji;
- interpretacją praw i innych norm w zgodzie z konstytucją;
- nadinterpretacją konstytucji;
- bezpośrednim stosowaniem ustawy zasadniczej;
- wpływem konstytucji na stosunki polityczne³⁵.

Neokonstytucjonalizm/nowy konstytucjonalizm³⁶ rozumiany w powyższy sposób sprawia, że konstytucja jest najwyższym i suwerennym aktem prawnym. Znamionem dla tego stanowiska są słowa Ernesta-Wolfganga Böckenfördego:

nie istnieje żaden tytuł prawny »przed« i »poza« konstytucją, który mógłby upoważniać do legalnego działania organów państwowych. [...] W demokracji każde działanie państwa wymaga umocowania prawnego w konstytucji, ponieważ tylko w ten sposób zyskuje ono swoją podstawę i legitymizację³⁷.

Konstytucjonalizm stoi na straży zasadniczych elementów demokracji, takich jak rządy prawa, gwarancja praw podstawowych, podział władzy, bez których demokracja groziłaby upadkiem w tyranie większości, a nawet nieliberalizmem czy autorytaryzmem³⁸. Sprawowanie władzy nie może opierać się wyłącznie na demokratycznej wyborczej „grze”³⁹.

³⁴ S. Pozzolo, *Neocostruzionalismo*, „Eunomia: Revista en Cultura de la Legalidad” 2016, nr 11, s. 142–151; eadem, *Neoconstituzionalismo y especificidad de la interpretación constitucional*, „Doxa” 1998, nr 2(21), s. 339–353; M. Barberis, *Neocostruzionalismo, democrazia e imperialismo della morale*, [w:] M. Carbonel (red.) *Neocostruzionalismo(s)*, Madrid 2009, s. 259–278; P. Comanducci, *Constituzionalización y neoconstituzionalismo*, [w:] P. Comanducci, M.A. Ahumada, D.G. Lagier (red.), *Positivismo jurídico y neoconstituzionalismo*, Madrid 2009, s. 85–121; M. Carbonell, L. G. Jaramillo (red.), *El Canon Neoconstituzional*, Bogota 2010; A. Grabowski, J. Holocher (red.), *Studia z teorii konstytucyjnego państwa prawa. Konstytucjonalizm, neokonstytucjonalizm, postpozytywizm*, Kraków 2019, *passim*; A. Czarnota, M. Paździora, M. Stambulski (red.), *Nowy konstytucjonalizm. Polityczność, tożsamość, sfera publiczna*, Warszawa 2021, *passim*.

³⁵ R. Guastini, op. cit., s. 239–249; P. Comanducci, op. cit., s. 86–87.

³⁶ Niektórzy rozróżniają te dwie kategorie pojęciowe i nie traktują ich jako tożsame: *new constitutionalism* obecny jest w literaturze anglosaskiej, a neokonstytucjonalizm jest właściwy dla hiszpańsko- i włoskojęzycznej. Według autorki te językowe różnice to wyraz odmienności historycznych i systemowych kształtujących dwa odmienne systemy prawne (system *common law* i system prawa stanowionego).

³⁷ E.-W. Böckenförde, *Constitutional and Political Theory. Selected Writings*, Oxford 2017, s. 162.

³⁸ P. Blokker, op. cit., s. 168.

³⁹ Zob. L. Ferrajoli, *La democrazia costituzionale*, Bologna 2016, *passim*. Szerzej na temat konstytucjonalizmu oraz zagrożeń jakie niesie w stosunku do niego populizm zob. D. Minich, *Konstytucjonalizm versus populizm. Rywalizacja idei w polskiej praktyce politycznej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 11 (176), s. 52–65.

Jeśli rządy nie spełniają tych podstawowych warunków dochodzi do sytuacji, którą możemy określić jako kryzys konstytucyjny i jest on oznaką odejścia od demokratycznych zmian zawartych we współczesnych modelach konstytucjonalizmu. Jack M. Balkin – jeden z najwybitniejszych amerykańskich konstytucjonalistów zauważył, że kryzys konstytucyjny może przybrać jeden z trzech typów. W kryzysie typu pierwszego, politycy publicznie ogłaszają, że nie będą przestrzegać aktu konstytucyjnego, a jak powszechnie wiadomo w amerykańskim systemie prawnym urzędnicy mają obowiązek przestrzegania prawa, w tym sądowych rozstrzygnięć, nawet jeśli uważają, że sędzia dokonał jego niewłaściwej interpretacji (odmowa wykonania decyzji sędziowskiej byłaby równoznaczna z wywołaniem kryzysu konstytucyjnego). Drugi typ kryzysu występuje w przypadku, gdy następuje próba „zawieszenia” obowiązywania konstytucji, by utrzymać głównych aktorów politycznych u władzy. Trzeci wariant charakteryzuje odmówienie posłuszeństwa rządowi wobec nieprzestrzegania przez niego konstytucji, czy też stosowania poza konstytucyjnych sposobów jej zmiany. Takim przykładem są chociażby demonstracje społeczne, sytuacje, w których strony prowadzą publicznie wyartykułowane spory dotyczące przepisów konstytucji wykraczające poza ramy prawne zwykłych nieporozumień i protestów politycznych⁴⁰.

Autor ten mocno podkreśla, że kryzys konstytucyjny pojawia się, gdy istnieje poważne niebezpieczeństwo, że Konstytucja zawiedzie w swoim głównym zadaniu, którym jest utrzymywanie nieporozumień w granicach zwykłej polityki, a nie popadanie w anarchię, przemoc czy wojnę domową. Wartością Konstytucji jest ochrona wolności obywatelskich oraz utrzymanie pokoju i sprawienie, by ludzie walczyli o władzę w prawnie przewidzianej formie, a nie poza nią. Czas prezydentury Donalda Trumpa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej zostały określone przez Jacka M. Balkina i Sanforda Levinsona jako okres drogi do kryzysu konstytucyjnego. Określono ją „konstytucyjną zgnilizną”⁴¹, która według nich stanowi symptom nadchodzącego kryzysu⁴². Jego „pogłębianie” wprost prowadzi do kryzysu konstytucyjnego, a tym samym – zasady konstytucjonalizmu.

5. Tranzycja społeczna i jej wpływ na przeobrażenia systemu konstytucyjnego RP

Próbując zastosować stanowisko J. M. Balkina (przedstawioną typologię kryzysu konstytucyjnego oraz zjawisko „zgnilizny konstytucyjnej”) do polskiej praktyki ustrojowej i politycznej, należy odwołać się do wydarzeń następujących po 1989

⁴⁰ J.M. Balkin, *Constitutional Crisis and Constitutional Rot*, „Maryland Law Review” 2017, vol. 77, s. 148.

⁴¹ Ibidem, s. 147, 150–155; S. Levinson, J.M. Balkin, *Constitutional Crises*, „University of Pennsylvania Law Review” 2009, vol. 157 no. 3, s. 707–753.

⁴² Więcej na ten temat zob. w dyskusji pomiędzy S. Levinsonem, J.M. Balkinem zawartej w: S. Levinson, J.M. Balkin, *Democracy and dysfunction*, Chicago 2019, s. 41–82, 103–138.

roku, które miały wpływ na kształtowanie się życia politycznego, społecznego i ekonomicznego nie tylko Polski, ale i innych państw naszego regionu. Te pamiętne wydarzenia określono metaforycznie jako „pokojuwą rewolucję”. Poprzednie elity bezkrwawo zostały odsunięte od władzy. Nowy ład liberalno-demokratyczny był ustanawiany w drodze negocjacji, w których udział wzięli przedstawiciele starego i nowego reżimu. Polski „okrągły stół” stał się wzorem dla innych państw. Ten antykomunistyczny bunt w Europie środkowo-wschodniej Zygmunt Bauman określił jako „rewolucję systemową”. Doszło do zdemontowania istniejącego sytemu ustrojowo-politycznego i zbudowania nowego ładu na jego podwalinach.

Spółeczeństwo zdolne do podtrzymania i reprodukcji samego siebie [...] musi być dopiero zbudowane; polityczne stadium rewolucji jest tylko aktem oczyszczenia gruntu i stworzenia warunków do dzieła budowy systemu⁴³.

Zainicjowane zmiany łączyła jedynie komunistyczna przeszłość. Nastąpiła era postkomunizmu. Zwykło się ją określać jako swoisty przystanek przed nadchodzącą zmianą. „Postkomunizm to droga przez mękę, przedzieranie się przez niezbyt dobrze określoną teraźniejszość”⁴⁴. To balansowanie pomiędzy komunizmem a dążeniem do liberalizmu i demokracji. Postkomunizm stanowi próbę modernizacji społecznej o komunistycznej genezie, wykorzystując rozwiązania ustrojów burżuazyjno-demokratycznych w czasach globalizacji. W byłych państwach komunistycznych zachyśnięto się neoliberalną wizją państwa. Wzorce świata zachodniego zaczęto wprowadzać na zupełnie nieprzystosowany grunt. Instrumenty demokracji zachodnich były niewystarczające dla szybkiej zmiany ustroju społeczno-politycznego, były nieadekwatne do postkomunistycznej rzeczywistości⁴⁵. Szereg instytucji było nieprzygotowanych na zmiany, a hybrydowa aksjologia nie ułatwiała procesu transformacji. Zapomniano, że inny poziom gospodarki, ekonomii, zarządzania i kultury państw postkomunistycznych stwarza wiele ograniczeń. Nie zdawano sobie wówczas sprawy, że ich implementacja wymaga wprowadzenia wielu pośrednich zmian. Kraje i społeczeństwa postkomunistyczne przeszły przez czyszczenie reform demokratycznych

zastawiony łóżami madejowymi neoliberalizmu ekonomicznego, przez który dochodzimy – inaczej niż zakładano – nie do rajy, lecz [...] z powrotem do przesyconego fałszywymi prorocत्वami piekła, tym razem nacjonalizmu, fundamentalizmu kulturowego z jego religijnymi podtekstami oraz autorytaryzmu⁴⁶.

Chęć modernizacji i przeorganizowania państwa i społeczeństwa w kierunku neoliberalnego kapitalizmu spotkała się z oporem ekonomicznym, zacofaniem

⁴³ Z. Bauman, *Intimations of Postmodernity*, London 1992, s. 157.

⁴⁴ A. Czarnota, M. Krygier, *Po postkomunizmie – następny etap? Rozważania nad rolą i miejscem prawa*, [w:] K. Wigura, J. Kuisz, W. Sadurski (red.), *Trudne rozliczenia z przeszłością*, t. 1, Warszawa 2018, s. 125.

⁴⁵ Zob. J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2001, *passim*; Z. Krasnodębski, *Demokracja peryferii*, Gdańsk 2003, *passim*.

⁴⁶ M. Buchowski, *Czyszczenie. Antropologia neoliberalnego postsocjalizmu*, Poznań 2017, s. 234.

technologicznym i nieprzystosowanym do tych zmian społeczeństwem. Efektem tego było powstanie swoistej hybrydy ustrojowej. Tworu nie w pełni przystającego do neoliberalnego wzorca, a jednocześnie już dalekiego od socjalizmu. W sferze gospodarki ograniczono się do utrzymania niskiej inflacji i promowania konkurencji wolnorynkowej. Leszek Balcerowicz na koncepcji „państwa minimalnego” oparł swoją reformę⁴⁷.

Nastanie nowej ery to nie tylko zmiany ekonomiczne i społeczne. Od początku „polskiej rewolucji” mieliśmy do czynienia ze swoistym kryzysem politycznym. Niewątpliwie w okresie tranzycji

nie funkcjonują mechanizmy przetwarzające interesy partykularne w interes zbiorowości, tj. nie następuje agregacja interesów częściowych na interes ogólny. Interesy powołane do sprawowania kontroli nad sferą publiczną, nawet gdy wykonują swe zadania rzetelnie, nie są w stanie – ze względu na immunitety, upolitycznienie prokuratury i zły stan sądownictwa – opanować sytuacji [...]. Instytucje życia publicznego muszą działać w taki sposób, aby konkurencja w życiu politycznym zmuszała partie polityczne do poszukiwania rozwiązań broniących się na gruncie kryteriów merytorycznych, a nie tylko interesów klikowych⁴⁸.

Programy rządowe były niespójne, a ponadto nie wypracowano systemu ich efektywnego wdrażania. Odbiło się to na takich sferach życia, jak wymiar sprawiedliwości, ochrona zdrowia, oświata, przeciwdziałanie bezrobociu i prywatyzacja.

W okresie dojścia do władzy w RP obozu Zjednoczonej Prawicy mamy do czynienia z procesem odpływu demokracji (proces ten objął również inne kraje postkomunistyczne). „Jesteśmy świadkami kontrrewolucji przez prawo, czyli kontrkonstytucjonizmu”⁴⁹. Kryzys polityczny w okresie „nowego ładu” przerodził się w kryzys konstytucyjny. Rządzący, bez względu na transformację oraz dążenie do realizacji zasady dobra wspólnego, walczyli i nadal walczą o elektorat oraz przewagę parlamentarną, skupiając się na zabezpieczeniu interesów swoich wyborców i własnych.

Podsumowanie

Obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁰, która zadekretowała zmiany ustrojowe oraz wstąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej, nie przeniosła nas na wyżyny demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Wprowadziła dała gruntowne podstawy dla dalszych przemian, to zapoczątkowała okres – według terminologii A. Podgóreckiego – „społeczeństwa przejściowego”⁵¹. Odrzu-

⁴⁷ Szerzej na ten temat zob. L. Balcerowicz, *Państwo w przebudowie*, Kraków 2002, *passim*.

⁴⁸ A. Kamiński, *III RP – anatomia kryzysu państwa*, „Ius et lex” 2005, nr 1, s. 38.

⁴⁹ K.L. Scheppele, *The Social Lives of Constitutions*, [w:] P. Blokker, Ch. Thornhill (red.), *Sociological Constitutionalism*, Cambridge 2017, s. 35.

⁵⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483).

⁵¹ A. Podgórecki, *Społeczeństwo polskie*, Rzeszów 1995, s. 232–252.

ciliśmy reżim prawa represyjnego, ale jeszcze w pełni nie zbudowaliśmy systemu prawa autonomicznego. Do dnia dzisiejszego jesteśmy świadkami woluntarystycznego procesu stanowienia prawa, dzielenia się urzędami według klucza partyjnego, eliminowania narzędzi kontroli społecznych nad politycznymi agendami panowania i minimalizowania roli władzy sądowniczej⁵². Podobne zjawiska pojawiły się w pozostałych państwach „młodych demokracji” o genezie postkomunistycznej.

Współcześnie Rzeczpospolita Polska znajduje się w stanie permanentnych przemian i kryzysu konstytucyjnego wychodzącego już ze stanu – jak to określili J.M. Balkin i S. Levinson – „zgnilizny konstytucyjnej”. Od 2015 r. rządzący doprowadzili swoim sposobem sprawowania władzy już do realnego kryzysu, w którym można odszukać egzemplifikacje każdego z trzech balkinowskich typów. Należy pamiętać, że społeczeństwo i tranzycja stanowią jedność. Nie są jakimiś oddzielnymi bytami, między którymi można badać zachodzącą relację⁵³. Granice pomiędzy stanem przedkryzysowym a kryzysem są bardzo delikatne. Sytuacja konstytucyjna, w której tkwi polskie społeczeństwo doprowadziła do poważnych kontrowersji społecznych, prawnych i politycznych. Nieustanna tranzycja społeczna modyfikowana przez akty prawne zdominowanego przez „zjednoczoną prawicę” parlamentu (wspieranego przez „ich” Trybunał Konstytucyjny, przez podporządkowany aparat urzędniczy – w tym wymiar sprawiedliwości, ignorowanie orzeczeń sądowych – w tym również prawodawczych i sądowych organów Unii Europejskiej) zmierza do przekreślenia wszystkich osiągnięć uzyskanych na początku ustrojowych przemian⁵⁴. Jesteśmy świadkami i uczestnikami zmonopolizowania władzy przez jedną opcję polityczną, co prowadzi do zantagonizowania polskiego społeczeństwa. Słusznie zauważył Wojciech Mojski, że powstała w okresie rządu prawicy sytuacja konstytucyjna stała się bardzo złożona i często niekoherentna z praktyką ustrojową właściwą dla zasad Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.⁵⁵

⁵² Więcej na ten temat zob. D. Minich, *Konstytucjonalizm – autorytaryzm. Tak daleko a tak blisko*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 9, s. 23–38; eadem, *Dylematy współczesnej władzy – kryzys demokracji liberalnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 7-8, s. 23–36; P. Chmielnicki, D. Minich, R. Rybkowski, M. Stachura, K. Szocik, *The COVID-19 Pandemic as an Opportunity for a Permanent Reduction in Civil Rights*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, vol. 30 (4), s. 77–109; D. Minich, *Konstytucjonalizm versus populizm...*, s. 52–65; eadem, *Poszerzanie kompetencji organów władzy publicznej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2020, nr 12 (165), s. 57–72.

⁵³ Szerzej na ten temat zob. A. Rychart, *Spółeczeństwo w transformacji. Koncepcje i próby syntezy analiz*, [w:] A. Rychart, M. Fedorowicz (red.), *Spółeczeństwo w transformacji: ekspertyzy i studia*, Warszawa 1993, s. 7 i n.

⁵⁴ Na temat „dewastacji” wymiaru sprawiedliwości zob. T. Zalasieński (red.), *Jak przywrócić państwo prawa?* Warszawa 2019, *passim*; S. Biernat (red.), *Konstytucyjne granice zmian ustroju sądownictwa i statusu prawnego sędziów. (Nad?)użycie art. 180 ust. 5 Konstytucji RP*, Warszawa 2021, *passim*

⁵⁵ W. Mojski, *Kryzys konstytucyjny...*, s. 159–172. Więcej o problemie wpływu polityki na teorię konstytucjonalizmu – zob. P. Minkinen, *Political constitutionalism versus political constitutional theory*, „International Journal of Constitutional Law” 2013, vol. 11, iss. 3, s. 585–610.

Bibliografia

Literatura

- Ackerman B., *Przyszłość rewolucji liberalnej*, Warszawa 1996.
- Albert H., *Europa i okieznianie władzy. Szczególna droga Europy do społeczeństwa otwartego*, Kraków 1998.
- Alexander L.A. (red.), *Constitutionalism: Philosophical Foundations*, Cambridge 2001.
- Arcimowicz J., Gadowska K. (red.), *Sfera publiczna w Polsce i jej współczesne konteksty*, Warszawa 2020.
- Arendt H., *O rewolucji*, Kraków 1991.
- Atienza M., *Constitutionalism, Globalization And Law*, Warszawa 2009. (<https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12421352860.pdf>).
- Balcerowicz L., *Państwo w przebudowie*, Kraków 2002.
- Balkin J.M., *Constitutional Crisis and Constitutional Rot* „Maryland Law Review” 2017, vol. 77, s. 147–160.
- Barberis M., *Neocostituzionalismo, democrazia e imperialism della morale*, [w:] M. Carbonel (red.), *Neocostituzionalismo(s)*, Madrid 2009.
- Bauman Z., *Intimations of Postmodernisty*, London 1992.
- Biernat S. (red.), *Konstytucyjne granice zmian ustroju sądownictwa i statusu prawnego sędziów. (Nad?)użycie art. 180 ust. 5 Konstytucji RP*, Warszawa 2021.
- Bix B H., *A Dictionary of Legal Theory*, Oxford 2004.
- Blokker P., *The Imaginary Constitution of Constitutions*, „Social Imaginaries” 2017, nr 3(1), s. 167–193.
- Bosiacki A., *Wstęp*, [w:] L. Petrażycki, *Polityka prawa cywilnego i ekonomia polityczna*, Warszawa 2017.
- Böckenförde E.-W., *Constitutional and Political Theory. Selected Writings*, Oxford 2017.
- Bryk A., *Konstytucjonalizm. Od starożytnego Izraela do liberalnego konstytucjonalizmu amerykańskiego*, Kraków 2013.
- Buchowski M., *Czyściec. Antropologia neoliberalnego postsocjalizmu*, Poznań 2017.
- Bulira W., *Nowoczesność a polityka w ujęciu Agnes Heller*, Warszawa 2009.
- Carbonell M., Jaramillo ., L. G. (red.), *El Canon Neoconstitucional*, Bogota 2010.
- Chmielnicki P., Minich D., Rybkowski R., Stachura M., Szocik K., *The COVID-19 Pandemic as an Opportunity for a Permanent Reduction in Civil Rights*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, vol. 30 (4), s. 77–109.
- Comanducci P., *Constitucionalizacion y neoconstitucionalismo*, [w:] P. Comanducci, M.A. Ahumada, D.G. Lagier (red.), *Positivismo jurídico y neoconstitucionalismo*, Madrid 2009.

- Czarnota A., Paździora M., Stambulski M. (red.), *Nowy konstytucjonalizm. Polityczność, tożsamość, sfera publiczna*, Warszawa 2021.
- Czarnota A., Krygier M., *Po postkomunizmie – następny etap? Rozważania nad rolą i miejscem prawa*, [w:] K. Wigura, J. Kuisz, W. Sadurski (red.), *Trudne rozliczenia z przeszłością*, t. 1, Warszawa 2018.
- Dippel H., *Modern Constitutionalism: An Introduction to a History in the Need of Writing*, „Legal History Review” 2005, vol. 73, s. 153–170.
- Ferrajoli L., *La democrazia costituzionale*, Bologna 2016.
- Gadowska K. (red.), *Socjologiczna agora. Wykłady mistrzowskie*, Kraków 2021.
- Głajcar R., *Zasada podziału władzy a koncepcja veto players*, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 3(158), s. 45–76.
- Grabowski A., Holocher J. (red.), *Studia z teorii konstytucyjnego państwa prawa. Konstytucjonalizm, neokonstytucjonalizm, postpozytywizm*, Kraków 2019.
- Guastini R., *Lezioni di teoria del diritto e dello stato*, Torino 2006.
- Heller, Á., *A Theory of Modernity*, Cambridge 1999.
- Heywood A., *Politics*, London 2013.
- Huntington S.P., *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995.
- Huntington S.P., *Przyptywy i odpływy demokratyzacji*, „Res Publica Nowa” 1993, nr 5(56).
- Kamiński A., *III RP – anatomia kryzysu państwa*, „Ius et Lex” 2005, nr 1, s. 37–63.
- Krasnodębski Z., *Demokracja peryferii*, Gdańsk 2003.
- Kustra E., *Polityczne problemy tworzenia prawa*, Toruń 1994.
- Lamentowicz W., *Status prawny i dynamika porządku prawnego*, Łódź 2017.
- Levinson S., Balkin J.M., *Democracy and dysfunction*, Chicago 2019.
- Levinson S., Balkin J.M., *Constitutional Crises*, „University of Pennsylvania Law Review” 2009, vol. 157, no. 3, s. 707–753.
- Lipiec J., *My – ludzie. Studia z filozofii społecznej*, Kraków 2022.
- Lipiec J., *Podstawy ontologii społeczeństwa*, Warszawa 1972.
- Lang W., *Aksjologia polskiego systemu prawa w okresie transformacji systemowej*, [w:] L. Leszczyński (red.), *Zmiany społeczne a zmiany w prawie*, Lublin 1999.
- Minich D., *Konstytucjonalizm – autorytaryzm. Tak daleko a tak blisko*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 9, s. 23–38.
- Minich D., *Dylematy współczesnej władzy – kryzys demokracji liberalnej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 7–8, s. 23–36.
- Minich D., *Konstytucjonalizm versus populizm. Rywalizacja idei w polskiej praktyce politycznej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 11 (176), s. 52–65.
- Minich D., *Poszerzanie kompetencji organów władzy publicznej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2020, nr 12 (165), s. 57–72.
- Minich D., *Veto players jako koncepcja rywalizacji o władzę pomiędzy organami władzy państwowej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2018, 7–8, s. 43–53.

- Minkkinen P., *Political constitutionalism versus political constitutional theory*, „*International Journal of Constitutional Law*” 2013, vol. 11, iss. 3, s. 585–610.
- Mojski W., *Kryzys konstytucyjny. Zagadnienia teorii konstytucji*, Lublin 2023.
- Nonet P., Selznick P., *Law and Society in Transition*, New York 1978.
- Nowak A.W., *Wyobrażenia ontologiczne. Filozoficzna (re)konstrukcja fronetycznych nauk społecznych*, Poznań 2016.
- Pałeczki K. (red.), *Dynamika wartości w prawie*, Kraków 1997.
- Pichlak M., *Sytuacja autorytarna i rządy prawa. Socjologiczno-prawne wyjaśnienia kryzysu konstytucyjnego*, „*Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*” 2021, nr 1, s. 173–183.
- Podgórecki A., *Spółeczeństwo polskie*, Rzeszów 1995.
- Podkowik J., *Wolność umów i jej ograniczanie w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015.
- Pozzolo S., *Neocostituzionalismo*, „*Eunomia: Revista en Cultura de la Legalidad*” 2016, nr 11, s. 142–151.
- Pozzolo S., *Neoconstitucionalismo y especificidad de la interpretación constitucional*, „*Doxa*” 1998, nr 2(21), s. 339–353.
- Rychart A., *Spółeczeństwo w transformacji. Koncepcje i próby syntezy analiz*, [w:] A. Rychart, M. Fedorowicz (red.), *Spółeczeństwo w transformacji: ekspertyzy i studia*, Warszawa 1993.
- Scheppele K. L., *The Social Lives of Constitutions*, [w:] P. Blokker, Ch. Thornhill (red.), *Sociological Constitutionalism*, Cambridge 2017.
- Sobczyk A., *Prawo pracy w świetle konstytucji RP (t. 1: Teoria publicznego i prywatnego indywidualnego prawa pracy; t. 2: Wybrane problemy i instytucje prawa pracy a konstytucyjne prawa i wolności człowieka)*, Warszawa 2013.
- Staniszki J., *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk 2001.
- Szczucki K., *Wykładnia prokonstytucyjna prawa karnego*, Warszawa 2015.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 1998.
- J. Waldron J., *Separation of Powers in Thought and Practice*, „*Boston College Law Review*” 2013, vol. 54, s. 433–468.
- Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002.
- Zalasiński T. (red.), *Jak przywrócić państwo prawa?*, Warszawa 2019.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483).
- Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. 1992 nr 84, poz. 426).
- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz. U. 1952 nr 33, poz. 232).

Constitutional crisis and social transition

Abstract

The subject of this article is constitutional crisis. It accompanies social changes and transition. These problems are analyzed from the point of view of the transformations of the law and the political system. The stages of development of law presented by Philippe Nonet and Philip Selznick (repressive, autonomous, responsive law) constitute the basis for discussing the transformations of 1989 and subsequent political changes in the Republic of Poland. Since modern times, constitutional acts have determined the entire social and legal order of the state. They codify all changes that are both evolutionary and revolutionary. When discussing the problem of the constitutional crisis, reference was made to the concept of J.M. Balkin and S. Levinson. Using the example of the socio-political situation of the United States of America, the phenomenon of constitutional crisis and the stage preceding it called "constitutional rot" were discussed. The American exemplification is the starting point for the analysis of the ongoing transition in the Republic of Poland.

Keywords: constitutionalism, crisis of constitutionalism, constitutional crisis, rule of law, separation of powers, social transition.